

FORUM

KRIS HUMBEECK & ARAGORN FUHRMANN

OVER DE JONGE JAREN VAN HUGO CLAUS

In 2015 verscheen bij uitgeverij Polis het bijna 400 pagina's dikke boek *Hugo Claus. De jonge jaren* van Georges Wildemeersch. Na de opstelbundel *De plicht van de dichter. Hugo Claus en de politiek* (2013) was het al de tweede lijvige én prachtig verzorgde publicatie van het voortvarende 'Polis' over de internationaal meest bekende Vlaamse schrijver uit de tweede helft van de vorige eeuw.¹ Zijn vaste uitgeverij De Bezige Bij lijkt sinds het overigens ook al zo fraai uitgegeven *De wolken* (2011) vooral in te zetten op de biografie van Claus.² Die wekt hoge verwachtingen daar de auteur ervan, Mark Schaevers, garant staat voor ervaring en kwaliteit. In afwachting van de officiële Clausbiografie en het te verwachten vervolgdeel op *Hugo Claus. De jonge jaren* is het goed om nog eens terug te komen op dit laatste boek, dat door de uitgever op het achterplat in grote letters wordt aangekondigd als een 'baanbrekende biografie over de jonge Hugo Claus'.

EEN PORTRET VAN DE JONGE SCHRIJVER ALS AUTONOOM ARTIEST

Hugo Claus. De jonge jaren genoot bij zijn verschijnen veel aandacht en kreeg terecht een goede pers. Georges Wildemeersch is er namelijk in geslaagd een eerste selectie van de overvloed aan informatie over Claus die hij gedurende meer dan veertig jaren verzameld heeft, in één helder geschreven en rijkelijk geïllustreerd boek te gieten. Zonder overdrijven kan *Hugo Claus. De jonge jaren* een onmisbaar werk worden genoemd voor al wie meer dan oppervlakkig geïnteresseerd is in deze veelzijdige kunstenaar: gediplomeerde literatuurwetenschappers en cultuurhistorici, en voorts elke Clausliefhebber die een beetje bij wil blijven.

— 1 K. Absillis, S. Beeks, K. Lembrechts & G. Wildemeersch (eds.), *De plicht van de dichter. Hugo Claus en de politiek*, Antwerpen, 2013.

2 M. Schaevers (ed.), *De wolken. Uit de geheime laden van Hugo Claus*, Amsterdam, 2011.

^ Hugo Claus (rechts) als kwajongen.
[Collectie Hilde Plancke]

Centraal in Wildemeersch' verhaal staan de vormende jaren van de gebiografeerde, de periode van 1939 tot 1947: *"grosso modo dezelfde jaren als de autobiografisch geïnspireerde roman Het verdriet van België"*.³ Anders dan in Claus' magnum opus zijn het echter niet oorlog en bezetting waarop in deze studie de nadruk is komen te liggen. *"Mijn verhaal begint en eindigt wat later"*, aldus de auteur: *"dat heeft alles te maken met het brandpunt van mijn belangstelling. Centraal in mijn relaas staan de kunst en in het bijzonder de literatuur."*⁴ Nu wil het toeval echter dat het boek opent met een literair bedoelde tekst die niet alleen tijdens de bezetting is geschreven, maar zijn betekenis vanuit biografisch oogpunt in eerste instantie ook aan die bezetting ontleent: een door de op dat moment dertienjarige Hugo Claus uit het Duits vertaald gedicht van een nationaalsocialistisch geïnspireerde schrijfster dat hij aangetroffen had in het periodiek *DeVlag* van maart 1942.

DeVlag was zoals bekend het maandblad van de Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap, een in 1936 opgerichte Duits-Vlaamse cultuurvereniging die zich tijdens de bezetting algauw ontpopte als een megalomane van de Groot-Germaanse idee. In het kader van de *Heim ins Reich*-politiek pleitten blad en organisatie voor de onvoorwaardelijke collaboratie met nazi-Duitsland. Wildemeersch analyseert de door de jonge Claus vertaalde verzen – voor zover thans bekend diens eerste pennenvrucht – en besluit dat *"het niet moeilijk is in te zien waarom de redactie van DeVlag dit gedicht probleemloos kon opnemen in haar ideologisch doorgaans zwaar beladen bladzijden"*.⁵ Ook verderop in zijn boek, dat tal van nieuwe, interessante feiten en figuren boven water haalt, is de oorlog nooit veraf. Herhaaldelijk wordt daarbij verwezen naar *Het verdriet van België* en ook als er gerefereerd wordt aan andere titels uit Claus' omvangrijke oeuvre, blijkt dat collaboratie en repressie nog heel lang zijn blijven nawerken op de schrijver. Tot het eind van de jaren veertig zat Claus zelfs min of meer verstrikt in netwerken van gewezen collaborateurs en een door de collaboratie getekende jongere generatie artiesten, zo kan worden geconcludeerd uit de gegevens die Wildemeersch heeft verzameld met betrekking tot de vroege roman *De hondsdagen* (1952) en Claus' feitelijke prozadebuut, het onder de naam van zijn jeugdvriend Anatole Ghekiere gepubliceerde *Die waere ende suevere Chronycke van sGraevensteene* (1950).

Ondanks hun prominente aanwezigheid in het boek komt de focus in *Hugo Claus. De jonge jaren* nooit helemaal te liggen op collaboratie en repressie. Daardoor ontstaat op interpretatief niveau een zekere dubbelzinnigheid die de lezer bij alle bewondering voor de vele vondsten zou kunnen frustreren. Zo laat Wildemeersch zijn uiteenzetting uitlopen op een merkwaardige passage in *De hondsdagen* waarin de protagonist – in wie duidelijk veel zit van de toenmalige schrijver – op een verbaal agressieve, totaal onredelijke manier een vrouw bejegt die hij toevallig ontmoet

— 3 G. Wildemeersch, *Hugo Claus. De jonge jaren*, Antwerpen, 2015, p. 7.

4 G. Wildemeersch, *Hugo Claus. De jonge jaren [...]*, p. 7.

5 G. Wildemeersch, *Hugo Claus. De jonge jaren [...]*, p. 17.

heeft, een moeder bij wie hij 'Duitse sympathieën' vermoedt. Het zou een mooi uitgangspunt kunnen zijn voor een ideologiekritische lectuur. Minstens verwacht men naar aanleiding van deze scène, aan het slot van deze 'biografie over de jonge Claus', enkele heldere uitspraken over de impact die collaboratie en repressie op de schrijver hebben gehad. Maar Wildemeersch, die *De hondsdagen* zonder verdere toelichting kwalificeert als een 'kunstenaarsroman', interpreteert de passage uitsluitend als de climax van een artistieke *coming-of-age story*. De jonge Claus scheurt zich los van zijn familie(geschiedenis) en wordt herboren als een autonoom artiest:

"In de autobiografische kroniek die 'De hondsdagen' biedt van Claus' jonge jaren, leest deze scène als een afrekening. De oorspronkelijke uitgave van de roman eindigde veelbetekenend met het zinnetje: 'Mijn jeugd is over'".⁶

DE OORLOG ALS THEMA EN OBSESSIE IN CLAUS' FICTIE

Of *De hondsdagen* werkelijk als een kunstenaarsroman beschouwd kan worden, is een kwestie die we hier niet ter discussie zullen stellen, net zo min als we ook maar iets willen afdingen op de waarde van *Hugo Claus. De jonge jaren*, dat naar onze smaak een standaardwerk mag heten. Maar we vragen wel graag aandacht voor een andere – volgens ons vanuit wetenschappelijk en maatschappelijk oogpunt even relevante – benadering van het literaire fenomeen 'Claus'. Een benadering die de focus verlegt van het autonome kunstenaarschap naar collaboratie en repressie. Een benadering die interpretatief meer doet met het inmiddels algemeen bekende en door dit boek weer wat beter gedocumenteerde feit dat Hugo Claus zijn vormende jaren niet alleen heeft beleefd in de schoot van een 'zwart' gezin, maar bovendien zelf lid is geweest van een collaborerende organisatie, namelijk de Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen (NSJV). Noemen we het een poging om de politieke betekenis van Claus' oeuvre beter tot zijn recht te laten komen zonder de literaire waarde ervan tekort te doen. Want natuurlijk was de man wiens eerste pennenvrucht de vertaling van een nationaalsocialistisch getint gedicht was, en die als prozaïst debuteerde met een Vlaams-nationalistische studentengrap, in eerste instantie een fictieschrijver die bedrijvig was 'binnen de literatuur'. Het zou dan ook een bar slecht idee zijn om de betekenis van zijn werk plompweg te herleiden tot de extra-literaire werkelijkheid. Laten we derhalve uitgaan van de literaire tekst en van daaruit 'terugwerken' naar de extra-literaire werkelijkheid die er haar sporen in nagelaten heeft.

Na de publicatie van *De verwondering* (1962), een roman over de hardnekkige herinnering aan de exemplarische oostfronttridder Reimond Tollenaere en de straatrepressie, wordt het lastig om te ontkennen dat collaboratie en haar gevolgen belangrijke thema's zijn in Claus' oeuvre.⁷ Maar dat betekent geenszins dat de schrijver zijn oorlogser-

⁶ G. Wildemeersch, *Hugo Claus. De jonge jaren [...]*, p. 341.

⁷ Toch blijven behalve in een tweetal bijdragen, deze thema's volkomen onderbelicht in de

varingen niet, of slechts bij uitzondering zou memoreren in zijn oudere werk. Naast de scène die aan het slot van *Hugo Claus. De vroege jaren* wordt becommentarieerd bevat *De hondsdagen* nog tal van herinneringen van de schrijver aan de bezetting, al lijken die hier nog een in hoge mate willekeurig karakter te hebben.⁸ Het laatste geldt al in veel mindere mate voor de hele en halve allusies op oorlog, collaboratie en repressie in de *'Nota's voor een Oostakkerse cantate'* (1953), een reeks gedichten waarin Claus voor het eerst de worsteling met zijn en Vlaanderens onverwerkt verleden aangaat. Helemaal niet arbitrair, ten slotte, zijn de reminiscenties aan het oorlogsverleden van de schrijver in *De koele minnaar* (1956), een roman waarin onder meer gevarieerd wordt op de bovenvermelde scène uit *De hondsdagen*. Het komt hier wederom tot een op het oog volkomen irrationele uitbarsting van woede als de protagonist zich door een onbekende geconfronteerd ziet met een oorlogsverleden dat hij eigenlijk maar al te goed kent. Die onbekende is hier geen moederlijk, maar een vaderlijk type. Belangrijker dan zulke verschillen op zich is de vaststelling dat de spaarzame verwijzingen naar de oorlog in *De koele minnaar* functioneel zijn. *De koele minnaar* is weliswaar geen oorlogsroman, het boek is net als *De hondsdagen* in eerste instantie een liefdesroman, maar de oorlog groeit hier uit tot een subthema dat bovendien op een weloverwogen manier verbonden wordt met het centrale thema in het werk: het problematische vermogen van de protagonist om relaties aan te gaan met 'anderen'.

Aan het begin van *De koele minnaar* neemt de protagonist abrupt afscheid van een vrouw, de echtgenote van een Kortrijkse industrieel, tevens moeder van diens kinderen, met wie hij als gelegenheidsminnaar en toerist het perfecte vakantieland Italië heeft verkend. Hij besluit nooit meer naar Vlaanderen terug te keren en gaat in een Ligurisch vissersdorpje wonen. In eerste instantie voelt hij zich er door niets of niemand meer gebonden: alles mag, niks moet, vooral in de liefde. Maar dat gevoel van absolute vrijheid en autonomie wordt al snel vergald door herinneringen aan zijn vader en diens tegelijkertijd wrede en laffe houding jegens zijn aan kanker wegterende, ooit dominante moeder. Als Claus' held vervolgens evenwel een romance begint met een Italiaanse filmster, lijkt hem een nieuwe ontsnappingsroute te worden geboden. Hij zal echter nooit helemaal door weten te dringen tot het wereldje van constant lachende goden en godinnen van het witte doek, het artificiële paradijs waarin zijn geliefde zich juist zo thuis voelt. Laatstgenoemde blijkt tot overmaat van ramp onder sterke invloed te staan van een oudere actrice die – als nam ze wraak namens de door hem gedumpte Kortrijkse uit het begin van de roman – de held zijn meisje ten slotte afhandig maakt. Terwijl zijn mislukte vluchtpoging zich onherroepelijk voltrekt, wordt de protagonist steeds sterker achtervolgd door zijn 'oorlogsverleden'. Dat leidt tot twee 'bekenntnissen'.

niet zo lang geleden verschenen essaybundel M. Sanders & T. Sintobin, *Lezen in verwondering. Veertien leeswijzers bij een roman van Hugo Claus*, Nijmegen, 2014.

⁸ Zie A. Fuhrmann, 'Genezen zult gij niet.' *Hugo Claus' De hondsdagen en 'Nota's voor een Oostakkerse cantate' gelezen als pogingen om een traumatisch oorlogsverleden te verwerken*, Antwerpen, [ongepubliceerde masterproef Universiteit Antwerpen], 2017.

Net voordat hij zijn Italiaanse geliefde voor het eerst ontmoet, gaat in het vissersdorp waar de koele minnaar een volstrekt nieuw leven wil beginnen een bizar verhaal: iemand zou hem tijdens de oorlog in Duits uniform hebben gezien in Bremershaven, waar hij in die dagen ook met zijn gezin zou hebben gewoond.⁹ Het is duidelijk een kwakkel en die lijkt in het raam van Claus' liefdesgeschiedenis aanvankelijk even weinig functioneel als de oorlogsreminiscenties in *De hondsdagen*. Maar deze indruk moet de lezer bijstellen als de koele minnaar zoveel pagina's later – wanneer hij niet langer voor zichzelf kan ontkennen dat zijn overigens enigszins androgyne geliefde in het filmwereldje een tweede leven leidt en slechts zeer gedeeltelijk bevrediging vindt in hun relatie – abrupt het volgende opbiecht:

*“De oorlog had hij best kunnen gebruiken. Alleen in de verwarring, opgeheven, gesterkt, veranderd had hij een soldaat kunnen zijn, die men beveelt, die het kwaad doet omdat hij niet anders kan, het verplicht wordt door onafwendbare wetten. Een mes, dacht hij, een stengun.”*¹⁰

Vanaf dat moment wordt het almaar moeilijker voor de afstandelijke man uit de titel van Claus' roman om zijn agressie te onderdrukken.

Het geweld dat in de koele minnaar zit, heeft duidelijk te maken met een onverwerkt familie- en oorlogsverleden. Het dreigt een eerste keer naar buiten te breken als een grote groep Duitse toeristen in het vissersdorp neerstrijkt en het zou kunnen lijken alsof het opnieuw oorlog is in het voorts nog altijd heerlijk zonnige Italië: *“het strand lag vol witte en rode lichamen, afgehakte klanken en keelgeluiden hingen in de wegen. De Duitse mannen liepen steeds met vier-vijf naast elkaar op een speciale vakantiestap, een uitgemeten overtollige laksheid in de gewrichten.”*¹¹ Even verliest Claus' held zijn zorgvuldig gecultiveerde cool, wanneer een van de Teutoonse toeristen een gesprek met hem aanknoopt. De man, die ook nog eens een grote fysieke gelijkenis met zijn recent gestorven vader vertoont, blijkt tijdens de oorlog als soldaat in Vlaanderen gelegerd te zijn geweest. Deze dubbele toevaligheid komt de helemaal niet onvriendelijke Duitser op een woeste uitval te staan. De koele minnaar schaamt zich diep en verontschuldigt zich. Wat later verdrinkt de gewezen Duitse bezettingssoldaat als hij zich tijdens een plotseling opstekende zomerstorm samen met een kameraad te ver op zee gewaagd heeft. Claus' protagonist reageert in eerste instantie niet op diens dood, maar dan komt het abrupt tot een tweede bekentenis. Hij herinnert zich opeens hoe iemand die op school een priester speelde *“in een stuk over Filips de Goede in lange, moeilijke verzen”*, en die op de scène door hem werd vermoord, later in het echt door Duitse soldaten werd neergeschoten.¹² Op een vreemde manier lijkt de moordenaar-op-het-toneel zich medeverantwoordelijk te voelen voor de reële dood van zijn schoolgenoot.

9 H. Claus, *De koele minnaar*, Amsterdam, 1956, p. 22.

10 H. Claus, *De koele minnaar* [...], p. 79.

11 H. Claus, *De koele minnaar* [...], p. 81.

12 H. Claus, *De koele minnaar* [...], p. 98.

Hoe dan ook ondergraaft deze *unheimliche* oorlogsherinnering de zo al wat wankele identiteit van de man in wie aantoonbaar veel zit van de toenmalige schrijver.

HEIL VLAANDEREN!

Het kan verbazing wekken dat zijn oorlogservaringen en met name collaboratie en repressie een zo diepgaande invloed hadden op Hugo Claus, die per slot van rekening krap elf jaar was toen de Duitse bezetting van België begon. Tijdens zijn 'collaboratie' was hij de korte broek nog niet ontgroeid en hoewel er na de oorlog een gerechtelijk dossier tegen hem is geopend, zou hij nooit officieel ter verantwoording worden geroepen. Dat hoeft dan weer niet te verbazen: ook al droeg hij inmiddels een lange broek, Claus was tot 1950 strafrechtelijk minderjarig en de feiten die tegen hem ingebracht konden worden, wogen hoe dan ook te licht voor een rechtszaak.¹³ We mogen echter niet vergeten dat zijn beide ouders wél gestraft werden voor hun gedrag tijdens de bezetting en dat Jozef Claus zelfs van het najaar van 1944 tot februari 1946 geïnterneerd was. Als oudste zoon in het gezin werd Hugo in die tijd in een surrogaatvaderrol gedwongen, terwijl hij nog op de schoolbanken zat, niet in Kortrijk, waar woedend volk bij de bevrijding zware vernielingen had aangericht in zijn ouderlijk huis en de drukkerij van zijn vader, maar in Deinze. Het lijdt nauwelijks twijfel dat Claus jr. daar indien niet echt gepest dan toch door velen ostentatief gemeden werd. Als telg uit een 'zwart' gezin was hij bijna veroordeeld om zijn vrienden te zoeken in eveneens door collaboratie en repressie gestigmatiseerde families.

Ook nadat hij in het najaar van 1946 de schoolbanken voorgoed verruild had voor een armoedig artiestenbestaan en nu eens zelfstandig woonde, en dan weer bij zijn ouders, zou Claus er zoals bekend maar niet in slagen uit het milieu van gewezen collaborateurs te breken. Zonder diploma en goede connecties was hij bovendien van tijd tot tijd verplicht zijn boterham te verdienen met werk dat hij als vernederend ervoer, zoals in *De jonge jaren* treffend beschreven wordt. Allicht kon het in die omstandigheden bijzonder verleidelijk lijken om dan maar 'alles achter te laten' en 'ver van huis' zijn weg te zoeken in het leven. In het najaar van 1950 heeft Claus dat ook daadwerkelijk geprobeerd, toen hij in de voetsporen van zijn geliefde naar het kosmopolitische Parijs trok. Daar wilde hij zoals Paul Van Ostaijen na de Grote Oorlog in Berlijn, afsterven aan zijn oude ik om als modernistisch kunstenaar herboren te worden. Hoe vastbesloten hij aanvankelijk ook scheen om definitief te kappen met Vlaanderen en zijn (familie) geschiedenis, lang kon Claus zijn vluchtgedrag niet volhouden.¹⁴ Na een hele reeks gelegenheidsbezoekjes besloot hij uiteindelijk voor een langere periode terug te keren naar het land dat hij in 1950, in zijn streven naar een autonoom kunstenaarschap, zo resoluut de rug had toegekeerd.

¹³ Zie K. Absillis, *Vechten tegen de bierkaai. Over het uitgevershuis van Angèle Manteau (1932-1970)*, Antwerpen, 2009, p. 167.

¹⁴ Zie K. Humbeek, 'Ik ben je beste vriend, maar ook je ergste vijand. Over de lastige vriendschap tussen Louis Paul Boon en Hugo Claus', in: *Zacht lawijd*, jg. 12, 2013, nr. 2, p. 58.

In de lente van 1955 vestigde Claus zich in Gent en zou vervolgens bijna zeven jaar lang zijn beste krachten spenderen aan een roman die hij uiteindelijk de titel *De verwondering* (1962) meegaf. Al schrijvende aan dit symbolische verhaal over collaboratie en repressie leerde hij zich gaandeweg op een kritische, niet in de laatste plaats zelfkritische manier te verhouden met zijn en Vlaanderens onverwerkte verleden.¹⁵ Toch zou het nog eens een dikke tien jaar duren voordat Claus zijn oorlogstrauma in die mate verwerkt had dat hij zijn en ons bezwaarde verleden op een meer herkenbare manier durfde te representeren. De bewuste vervorming van dat verleden moest voor een keer maar net volstaan om een allegorische meerwaarde te creëren. In *Het verdriet van België*, het boek waar hij al die jaren naartoe lijkt te hebben gewerkt, zit hij de historische realiteit soms benauwend dicht op de huid. Maar zelfs in deze met talloze realia opgeladen Vlaamse familieroman hoedt Claus er zich wel voor zijn jeugdige misstap met zoveel woorden uit te spreken, laat staan dat hij er zich publiekelijk voor zou verontschuldigen. Gelukkig maar, want los nog van het feit dat er nuchter gesproken eigenlijk niets was om zich voor te verontschuldigen, had zoveel misplaatste authenticiteit alleen maar krachteloze non-fictie opgeleverd. En dat is *Het verdriet van België* nu juist niet, mede omdat in dit boek – in het verlengde van *De koele minnaar* – op indirecte wijze wel degelijk enkele gênante feiten worden bekend.

Met betrekking tot de zelfkritische dimensie van *Het verdriet van België* moet misschien allereerst worden gewezen op een interessante 'fout'. In het tweede, meer expliciet historische deel van zijn roman beschrijft de auteur namelijk vrij accuraat het uniform dat hij zich destijds in het echte leven liet aanmeten, en waarin hier zijn protagonist en fictionele pendant Louis Seynaeve zich bij zijn intrede in de NSJV hijst, ergens in 1941: "groen hemd, fluwelen zwarte broek, oranje stropdas, zwarte muts met stormriempje, koppelriem met schouderriem, broodzak en het koppelslot met het deltateken".¹⁶ Dat komt aardig overeen met de werkelijkheid. Bijna meteen daarop is echter te lezen dat Louis' uniform daarmee "nog lang niet compleet was, de Hitlerjugenddolk ontbrak en enig kenteken van vaardigheid of sportproef".¹⁷ In deze passage moet Claus zich hebben vergist, denk je dan: de NSJV'ers droegen toch geen wapens, daarin wilde deze spoedig door het VNV gedomineerde jeugdbeweging zich juist onderscheiden van de Duitse Hitlerjugend (HJ). Deze Hajot was in 1941 eveneens actief in België, maar ze wierf uitsluitend leden onder de in ons land verblijvende Duitsers. Pas in oktober 1943 zou er een Vlaamse Hitlerjeugd, aangestuurd door de eerder vermelde DeVlag en de Algemeene SS-Vlaanderen, worden opgericht. De jonge Vlaamse volgelingen van de Führer aller Germanen zouden elkaar niet met het uit het VNV overgewaaid 'houzee' van de NSJV-militant groeten, maar met een krachtig 'heil Hitler!' Merkwaardig genoeg wordt Louis als hij zich aanmeldt bij de NSJV met een variant op die laatste formule welkom geheten:

¹⁵ Zie K. Humbeek, 'Oorlog en onvrede. De verwondering als huiselijke tragedie', in: P. Buyck & K. Humbeek (eds), *De/constructie. Kleine diergaarde voor kinderen van nu. Eerste reeks*, Restant, Antwerpen, pp. 363-434.

¹⁶ H. Claus, *Het verdriet van België*, Amsterdam, 1983, p. 364.

¹⁷ H. Claus, *Het verdriet van België* [...], pp. 364-365.

"Een sproetige jongen in een groen hemd met zwarte stropdas [...] zei 'Heil Vlaanderen' - 'Heil Vlaanderen', zei Louis en dan de zin die hij de laatste dagen voor de spiegel had gerepeteerd: 'Seynaeve, Louis, komt zich melden bij de NSJV.'"¹⁸

Het lijkt wel of Claus in *Het verdriet van België* door hun beider begroetingsformule te mixen, de 'Dietsche' NSJV voortdurend verwart met de Hitlerjeugd. Ironisch genoeg raken sommige personages daardoor ook in verwarring, zo bijvoorbeeld de 'volkse' kunstenaar Geerten Gallens:

*"(...) Allee, gastjes, au revoir en houzee!"
"Houzee, meester, dat is van het VNV!"
"O, God, dat is waar ook. Wie zijt gij ook weer? De NSJV. Ja, natuurlijk! Dan is het Heil, hé?"
"Heil Vlaanderen", zei Bosmans.
"Juist. Natuurlijk. Allee, Heil Vlaanderen."¹⁹*

Maar niet alleen opportunisten als Gallens, ook bijvoorbeeld Louis' collaborerende moeder en zelfs haar minnaar, de Duitse officier Henny Lausengier, kunnen niet helemaal meer aan de situatie uit. Laatstgenoemde vraagt Louis *"hoe het was in de Hajot"* en deze antwoordt woedend *"dat hij het niet wist. Want de Hajot bestond niet in Vlaanderen. Alhoewel er sprake was dat zij opgericht zou worden, ooit, binnenkort."*²⁰ Louis' heilige moeder Constance, wanneer ze haar eniggeboren zoon op 'collaboratie' betrapt, blijkt intussen niet wakker te liggen van het verschil tussen de NSJV en de Hitlerjeugd:

*"(...) - Deugniet, hoe lang zijt ge al bij de Hitlerjeugd?"
"Het is de Hitlerjeugd niet."
"Ah, nee?"
"Nee. Het is de NSJV."
"Dat is toch hetzelfde."²¹*

Met al die 'vergissingen' en misverstanden zou de lezer bijna concluderen dat ook Claus er zo over dacht. Maar als de schrijver vervolgens alsnog Louis' 'fout' én zijn eigen 'sordigheid' corrigeert bij monde van een lid van de Dietsche Meisjesscharen, valt moeilijk te ontkennen dat er doelbewuste ironie in het spel is:

*"Houzee", zei het Kerlinneke.
"Ik dacht dat het 'Heil, Vlaanderen' was", zei Louis.
"Wij zijn Dietsers", zei Vlieghe's meisje (...)."²²*

18 H. Claus, *Het verdriet van België* [...], p. 359.

19 H. Claus, *Het verdriet van België* [...], p. 402.

20 H. Claus, *Het verdriet van België* [...], p. 425.

21 H. Claus, *Het verdriet van België* [...], p. 370.

22 H. Claus, *Het verdriet van België* [...], p. 616. De geciteerde scène speelt zich af in de zo-

Het lijkt een terminologische klucht te worden, maar het geval komt in een ander licht te staan als we in aanmerking nemen dat er nog vóór de NSJV werd opgericht, een jeugdvereniging in België actief was die als een voorloper van de Vlaamse Hitlerjeugd beschouwd kan worden. De leden ervan groetten elkaar met een krachtig 'Heil Vlaanderen!'. De Vlaamse Jeugd, zo heette deze vereniging. In het gelijknamige ledenblad van juni 1941 hebben we de hiernaast afgedrukte bijdrage van Anatole Ghekiere, een boezemvriend van de jonge Claus, gevonden.²³

Ghekiere, van wie veel zit in Louis Seynaeves 'schildknaap' Vlieghe uit *Het verdriet van België*, was een paar jaar ouder dan zijn zielsverwant Hugo, maar die was fysiek en geestelijk dan weer vroegrijp – we willen dan ook niet suggereren dat Anatole zijn jongere maatje heeft meegesleurd in de jeugdcollaboratie. Maar waar in die jaren Anatole Ghekiere was, was in de regel ook Hugo Claus: "[t]ijdens de oorlog trokken beide vrienden constant met elkaar op", aldus Georges Wildemeersch in *De jonge jaren*.²⁴

Enige navraag en het nodige opzoekingswerk leren dat de vooral in Antwerpen goed uitgebouwde Vlaamse Jeugd in Kortrijk (Ban III) geleid werd door Piet Vervaecke, de zoon van een schoenhandelaar uit de Leiestraat.²⁵ Voor lezers van *Het verdriet van*

< Advertentie uit het *Algemeen Publiciteitsblad*, een bijlage bij *De West-Vlaming* en *DeVlag*, 30 mei 1931. De Leiestraat 14 is overigens ook het adres waar kandidaat-leden voor de Vlaamse Jeugd zich in Kortrijk konden melden.

> In het derde nummer van zijn eerste en enige jaargang drukte *De Vlaamse Jeugd*, het ledenblad van de gelijknamige organisatie, een bijdrage af van Anatole Ghekiere, in die tijd wellicht Hugo Claus' beste vriend. Het was een tot alle jongens en meisjes in Vlaanderen gerichte warme oproep om niet aan de kant te blijven staan, maar als lid van de Vlaamse Jeugd daadwerkelijk bij te dragen tot de wederopstanding van de Vlaamse volksgemeenschap.

mer van 1944, als in de historische realiteit de NSJV al ruim een halfjaar heeft opgehouden te bestaan. Jongeren die Vlaanderen of Dietschland als imaginair vaderland verkozen boven 'Groot-Germanje' waren toen lid van de sinds eind 1943 actieve Dietsche Blauwvoetvendels of de Dietsche Meisjesscharen. De begroetingsformule bleef hetzelfde 'houzee' als dat van de NSJV en voordien de AVNJ.

23 A. Ghekiere, 'Een nieuw geluid', in: *De Vlaamse Jeugd. Eenheid in Vlaanderen*, jg. 1, 1941, nr. 3, p. 12.

24 G. Wildemeersch, *Hugo Claus. De jonge jaren [...]*, p. 25.

25 Zie ook P. Vervaecke, 'Jeugd', in: *De Vlaamse Jeugd. Eenheid in Vlaanderen*, jg. 1, 1941, nr. 2, p. 16.

Schiedenshof 3-5-1941.

OPROEP

Vlaanderen roept om wreld in zijn jeugd.

Nu, dat in deze, voor ons volk één gewichtige tijd allen op het spel staat is nog tijd geen wreld bereikt.

De vorrige wreldheid van den Vlaaming toont zich steeds opakum: rucht naar verspreiding, onafhankelijk en geestrijke afbakening der leiders, gillig-konstijke beschouwingen, spel en luster voor al wat loep en wil is.

Ook de rijpend hart een gebreken. Maar staat hij toe, want hij weet dat wil het wreld zijn. Deze wreldheid is zijn loep, zijn kracht.

Jeugd kameraden die nog strijdijg staat, gij, die nog de meerd leide om met ons de strijd om te binden tegen de onvrijheids machten, zij, die om het geliefd in U draagt in de komende wreldheid van ons geliefd Vlaanderen, komt hij toe, hier is uw plaats!

Kamerad-student, wilst af het bloed van uw intellectuele bekrompenheid! Dat U los uit de kring van verslechterde, geestverlorende maats en jeugd-menscheit! Bekomme U niet om het spelgelyk van uw vorrige vrienden! Gaat hartstoepprijzend het wreldij die U behesten en u met des rijngers meelien! Gij staat te loep voor leide!

Kamerad-arbeider, gij de steun en de kracht van ons volk, treed bij! Hier is werk, veel werk! Gaat op uw onverschillig-waarschuwende houding tegenover ons! Wij rekken U de hand tot opheure, ten leide van ons volk en leide. Ween wreldum in onze rangen!

Gij, kameraden, die nog in andere strijdformaties staat. Weet, dat hij ons de vorrige weg ligt tot het bereik van uw wreld! Stelt U ander het bevel van onze leiders, die beween hebben dat zij die onse wreldij zijn. Leed op met de doedende verspreiding, vecht met ons voor het wreld doel: **REINHEID IN VLAANDEREN'S JEUGD!**

Hier kameraden, sluit ons, opdat uit de leider van jeugdvoorganggen, het één voorgestoren jeugdlijk wreld geboren tot leide van Vlaanderen!

Vlaamse kameraden, kom! Uw wreld!!!

GERHARD — 17 j.

Jeugdhaarleider.

Propaganda-afdeeling: St. J. B. College.

VLAAMSCHE JONGEN!

VLAAMSCH MEISJES!

Wilt gij studeren? En wat?

Meld U dan dadelijk bij Uw Leider.

De studie wordt aan bekwaame jongens en meisjes mogelijk gemaakt door de V. J.

Een Nieuw geluid

De levedagje, vorrige leide is over Vlaanderen gegan, de leide met zijn groene bladeren, de jeugdige leide, vol van, vol heestrijfheid en pracht. Gansch de leide in die rhythme, die geschiet dat veld, een jeugd en gekeerd. De natuur singt: slanke, vromde, komt en jucht met ons. 't Is leide. Mijn, wettende leide, wakt uw vromde uit: 't Is leide! Wie singt daar in de vorte: «Zingend willen wij wandelen, in den vromen tijd!» Wie zijn die levedagje leide die daar ginch wandelen, wandelen de leide beween. Hart, hart! Het leide leiden, die leide ginch beween de Vlaamse slanke en velden, dat hun frische, kleurige vromen, hun kranige, fier vromen, hun lusterde vromen, en vult uw hart met de vromen leidegaren, en jucht met Vlaamse jeugd en vromen, jucht met ons, de leiden, vromende Vlaamse leide!

Ziet vromen u, de glanzige, kleurige leide in, de wreldij die wil vromen, door U, Vlaamse jeugd en vromen, de leidegaren, de leidegaren van deze Vlaamse volksgenootschap, en door den leidegaren met ons volk vromen, een leidegare, vromde wreld, vromde het wreldij van onder het bevel van Jacht van Ardevelde, Jan Broedel en vromen onze vromde vromden.

Vlaanderen wilst opstaan, wilst vromen uit zijn leide. En gij, Vlaamse jeugd en vromen, slapt maats in de rangen van Vlaamse leiden en vromen, slapt maats door de straten der vromden, stille dorpjes, slapt maats leide de leidegaren, en laat uw kranige leiden ginch tot het vromde, vromde Vlaanderen, het Vlaanderen der vromde Tweede.

ANATOLE GHEINNE — 15 jaar.

Vromde I — Een III — Kortrijk.

Vlaanderen, uw dag zal komen!

(door Ward Hermans)

Vlaanderen, uw dag zal komen,
Groter dag uw groote deuren,
Schoner dag uw schone dachters,
J'Esra hebben kunnen denken,
J'Andree hebben darven vromen!
Vlaanderen, die dag zal komen!

Vlaanderen, uw dag zal komen,
Vrijer dan uw vrije mannen
Vrijheid hebben kunnen kopen,
Dat uw eigen, leide leide
Noch nog vromen in vromen!
Vlaanderen, die dag zal komen!

Vlaanderen, uw dag zal komen,
Dat gij leiden van onse wreld,
Trotch voor zelf geschiedde wreld,
En dat gij, op Wacht in 't Wreld,
Wreld vromen zij als de leide
't Is in onse wreld vromen,
Vlaanderen, die dag zal komen!

België wordt het nu lastig om níet meteen te denken aan de fictionele, maar sowieso niet 100% fictieve NSJV-schaarleider Genevoix. Ook Genevoix heeft een vader die in schoenen doet en de schaarleider schaamt er zich niet voor Louis een stevig paar bottines aan te smeren, terwijl hij belooft hem naar lichaam en geest te kneden tot een kerel waarop de Führer trots kan zijn. Om te beginnen wordt Louis geïntieerd in het geheimzinnige universum van runentekens – ook al geen bezigheid die men op slag associeert met de NSJV, die weliswaar culturele opvoeding hoog in het vaandel had, maar daarbij doorgaans de Dietsche idee en de Vlaamse volksaard vooropstelde. De extreme aandacht die schermkampioen Genevoix besteedt aan de atletische training van zijn mannen lijkt eveneens minder te passen in de NSJV-cultuur, evenals het feit dat Louis' schaarleider pronkt met een HJ-sportonderscheiding. Tegenover dat laatste staat echter het feit dat ondanks alle onderlinge verschillen tussen NSJV en Hitlerjugend, zeker in een eerste periode door beide organisaties prima werd samengewerkt op het terrein. Bruno De Wever schrijft: *“Alleen al in de maanden december 1941 en januari 1942 ontvingen 460 leiders en leidsters een opleiding in HJ-kaderscholen in Duitsland. Schijnbaar verliep de samenwerking voorbeeldig.”*²⁶ In diezelfde periode kon in collaboratiemilieus nog het geloof heersen dat er een eenheid in de maak was. Er kwamen barsten in dat geloof toen het VNV almaar duidelijker die eenheid tot zijn eigen voordeel probeerde te forceren.

De door Bruno De Wever grondig beschreven greep naar de macht van het VNV had zich onder meer moeten voltrekken via de NSJV, die in de zomer van 1941 was opgericht als een overkoepelende collaboratiegezinde jeugdbeweging. Naast het goed uitgebouwde Algemeen Vlaams Nationaal Jeugdverbond (AVNJ) van het VNV gingen onder andere de jongerenafdeling van het sinds Joris Van Severens dood zwalpende Verdinaso en de in numerieke sterkte beide erg bescheiden Vlaamsche Jeugd en Rex-jeugd er verplicht in op. De met de steun van de *Militärverwaltung* tot stand gekomen fusie was vanaf 8 juli 1941 een feit, maar werd pas maanden later publiekelijk bekrachtigd. Dat gebeurde toevallig in Kortrijk, waar de kersverse NSJV-leider Edgar Lehembre op 28 september het volgende proclameerde:

*“Alle jongeren in Vlaanderen die menen dat vooral in dezen tijd de kamp voor een betere toekomst van ons volk hardnekkiger dan ooit gevoerd worden moet, roepen wij hierbij op om samen met ons in de NSJV in één gelid te marcheren. (...) Samen met onze kameraden die aan het Oostfront strijden, voeren wij hier den strijd voor hetzelfde doel: een nieuw Europa, gedragen door de Germaansche volkerengemeenschap – met het Deutsche volk onder de geniale leiding van Adolf Hitler aan de spits (...).”*²⁷

26 B. De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Gent-Tielt, 1994, p. 500.

27 Geciteerd in F. Van Campenhout, *Edgar Lehembre. Geneesheer, Vlaams-nationaal politicus en Dietsje jeugdleider*, Dilbeek, s.n., pp. 53-54.

Lehembre werd gesecondeerd door de voormalige VJ-leider Alfons Wachtelaer, die de NSJV al snel te weinig Groot-Germaans en daadkrachtig vond. Wachtelaer trok naar Duitsland en vervolgens naar het oostfront.

Vooralsnog is er geen enkel document gevonden waarin zwart op wit te lezen staat dat Hugo Claus tussen maart en juli 1941 enkele maanden lid was van de Vlaamsche Jeugd, om vervolgens automatisch ingelijfd te worden bij de NSJV, maar indirecte bewijzen zijn er wel. Belangrijker dan de biografische kwestie op zich is voor ons evenwel de vaststelling dat Claus niet echt een fout heeft gemaakt als hij in *Het verdriet van België* een dolk tot de NSJV-uitrusting van zijn literaire dubbelganger rekent, net zo min als hij zich vanuit literair oogpunt vergist wanneer hij NSJV-militanten niet 'houzee', maar 'Heil Vlaanderen' laat zeggen. We zijn van oordeel dat de fictieschrijver Claus de historische realiteit op dit punt vakkundig vervormt om zich in zijn ultieme collectieve herinneringsroman sterk te identificeren met een ongeremd Hitlergezinde, door en door nationaalsocialistische en radicaal antisemitische jeugdbeweging. Het profiel van de Vlaamsche Jeugd wordt even helder als bondig samengevat door Dorien Styven:

"Heel wat leden van de Vlaamse Jeugd kwamen uit al voor de oorlog opgerichte, uitgesproken nazi-gezinde organisaties zoals de in Antwerpen ontstane Nationaal Socialistische Vlaamse Arbeiderspartij (NSVAP), waarvan Wachtelaer tijdens de bezetting een tijd leider was, en de eveneens in Antwerpen gestichte Nederduitse Hitlerjeugd (NHJ). (...) Verder vonden ook leden uit de nazi-gezinde vleugel van het eveneens voor de bezetting opgerichte Algemeen Vlaams Nationaal Jeugdverbond (AVNJ), de jeugdbeweging van het VNV, hun weg naar de VJ. De Vlaamse Jeugd was gewonnen voor de Rijksidee - het Groot-Germaanse Rijk - en liet zich leiden door het voorbeeld van de Duitse Hitlerjugend."²⁸

Indien Claus inderdaad lid is geweest van de Vlaamsche Jeugd, dan hoeft het al helemaal niet te verbazen dat hij zich aangetrokken voelde door de in *DeVlag* gepubliceerde poëzie en bij uitbreiding door de retoriek en het discours van de al of niet Vlaamse SS. Belangrijk daarbij is dat die Vlaamsche Jeugd hooguit in tweede instantie 'Vlaamsch' was. Juist tegen een dergelijk 'gebrek' aan Vlaams-nationalistisch engagement heeft het VNV zich tijdens de bezetting in diverse contexten en gradaties verzet, wat menig van landverraad beticht lid na de bevrijding goed van pas zou komen om het nationaalsocialistische aspect van zijn politieke keuzes te verdoezelen. Dergelijke excuses voor zijn 'collaboratie' heeft Claus in zijn fictie niet gezocht en het is zelfs goed denkbaar dat hij Louis Seynaeve niet eerst lid van de Vlaamsche Jeugd heeft gemaakt, maar hem meteen bij de NSJV heeft ingelijfd, om het extreme karakter van zijn kinderlijke engagement extra te benadrukken. Voor de gemiddelde lezer klinkt Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen immers een stuk radicaler dan Vlaamsche Jeugd.

— 28 D. Styven, 'Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst! De verduitsing van de Hitlerjeugd Vlaanderen', in: BEG, jg. 23, 2011, pp. 166-168.

Het radicalisme, maar ook de perfide argeloosheid van Claus' fictionele dubbelganger worden in *Het verdriet van België* in de verf gezet door de foto van Reinhard Heydrich die hij aan de muur van zijn jongenskamertje heeft geprikt. Het is niet helemaal duidelijk of Louis Seynaeve vooral de schermkampioen Heydrich dan wel de Jodenbeul vereert, maar hij identificeert zich als NSJV'er helemaal met Heinrich Himmlers gewiekste luitenant en is duidelijk niet immuun voor het ook in Vlaanderen rusteloos voortwoekerende antisemitisme. Het citeren waard in dit verband is de bekentenis van de schrijver dat "ik soms iets van een afschuwelijke autoritaire fascist in mij heb. Ik heb bij voorbeeld kleine anti-Joodse oprispingen".²⁹ Achteraf bezien valt trouwens op hoe openhartig de menigmaal geïnterviewde Claus in de jaren zeventig wordt over zijn 'collaboratie', en almaar openhartiger, zo lijkt het wel, naarmate de publicatie van het bevrijdende *Het verdriet van België* dichter in het verschiet kwam. Zo beweerde hij begin 1973 dat Duitse propagandafilms als *Triumph des Willens* (1935), *...reitet für Deutschland* (1941) en *Stuka's* (1941) zijn visie op de werkelijkheid als jonge jongen in hoge mate hadden bepaald,³⁰ maar in 1983 gaf hij ronduit toe "op een verschrikkelijke manier pro-nazi [te zijn geweest]. Ik liep met een Hitlerjugend-dolk rond".³¹

Zelfs als ondanks alle *circumstantial evidence* zou blijken dat Claus geen lid is geweest van een soort Vlaamse Hitlerjeugd, dan nog was zijn jeugdige 'collaboratie' naar zijn eigen aanvoelen absoluut en onvoorwaardelijk. De schrijver moet er dan ook oprecht van overtuigd zijn geweest dat slechts zijn leeftijd hem destijds verhinderd had om het voorbeeld van Reimond Tollenaere en Alfons Wachtelaer te volgen. In dat geval had zijn collaboratie er helemaal niet uitgezien als kinderspel en zou hij zich los nog van zijn gedrag aan het front, minstens indirect medeschuldig hebben gemaakt aan de misdaden tegen de menselijkheid van het destijds door hem vereerde Herenvolk. Claus had genoeg verbeelding en moreel besef om zich dat levendig te kunnen voorstellen. Bovendien waren er ook zonder dat hij zich in juridische zin aan collaboratie bezondigd had, tijdens de bezetting enkele dingen gebeurd die aan zijn ziel bleven knagen. Zo had op 25 maart 1942 de *Geheime Feldpolizei* een huiszoeking gehouden in het Atheneum waar hij toen – trots lid van de NSJV – schoolliep. De daaropvolgende week werden enkele van zijn atheneumgenoten van de schoolbanken geplukt, omdat ze betrokken bleken te zijn bij antifascistische acties. Een ervan – Maurice Vangilbergen – zou op 9 maart 1945 sterven in KZ Nordhausen.³² Zou Claus aan hem hebben gedacht toen hij de hierboven aangehaalde passage uit *De koele minnaar* schreef waarin een toneelmoordenaar zich op een vreemde manier verantwoordelijk lijkt te voelen voor de échte dood van een schoolgenoot? Op een veel realistischere,

— 29 Bibeb [pseud. E.M. Lampe-Soutberg] (ed.), 'Hugo Claus: "Ik zal nooit echt afvallen die ik bemind heb of die ik bemin"', in: *Vrij Nederland*, 14 januari 1978.

30 R. Kaal & J. Meng (eds), 'Hugo Claus: "Dwergen zijn echt gemeen"', in: *Filmfan*, jg. 1, 1973, nr. 3, p. 35.

31 J. Brokken (ed.), 'Hugo Claus' afdaling in het verleden', in: *Haagse Post*, 12 maart 1983.

32 Zie P. Demeyere, *Analyse en situering van het verzet in de stad Kortrijk: 1940-1944*: http://www.thesis.net/kortrijk_verzet/kortrijk_verzet_hfst_5_deel_1_b.htm

- ^ Hugo Claus en zijn vader Jozef, van wie veel zit in het personage Staf Seynaeve uit de roman *Het verdriet van België*. [Collectie Christine Van Pachtenbeke]

“Wat hoor ik?” zei Papa. “Dat ge bij de NSJV zijt? En ge zegt me daar niks over? Ik moet het van wildvreemden horen? (...) Ik weet dat ge het doet om mij te kloten. Spreek me niet tegen. Ik heb het aan uw klein verstand gebracht dat wij ons erewoord gegeven hebben om geen officieel lid te worden van welke organisatie dan ook behalve van het Rode Kruis. Gij dwingt mij nu om naar Brugge te gaan, zeven acht uur op de trein om het aan de bisschop uit te leggen dat ge u in een vlaag van koleire of van gewoon zottigheid in een uniform hebt gestoken. Ik zal zijne Eminentie maar niet vertellen dat het was om mij belachelijk te maken.”

“Belachelijk? Bij wie?”

“Bij mijn kameraden van het VNV! Naessens, de Gewestleider, heeft me al twintig keer gevraagd: Waarom is uw Louis niet bij de Dietse Blauwvoetvendels? en iedere keer heb ik hem gezegd dat ik u niet wilde dwingen.”

“Maar de Blauwvoetvendels zijn opgenomen in de NSJV”
(H. Claus, *Het verdriet van België* [...], p. 373)

zelfs gedetailleerde manier keert dit stukje onverteerbaar verleden in elk geval terug in *Het verdriet van België*, waar twee retoricaleerlingen, Ceusters en De Coene, worden opgepakt. “Zij liepen met het hoofd voorovergebogen, beiden kauwden op kauwgom.”³³ Enkele bladzijden verder lezen we: “Ceusters noch De Coene verscheen weer op school”.³⁴

CLAUS, DE TOTALITAIRE VERLEIDING EN PATRONEN VAN RADICALISERING

Het mag intussen duidelijk zijn dat oorlog, collaboratie en repressie niet alleen een traumatiserende uitwerking op Claus hadden omdat hij toevallig de zoon was van ‘zwarten’. Zijn eigen ‘collaboratie’ woog psychisch en moreel nog veel zwaarder op hem, omdat hij er geen onnozel kinderspel in kon noch wilde zien. Precies daaraan ontleent *Het verdriet van België* zijn basisstructuur: de infantiele fantasieën en onschuldige rituelen die ‘ridder’ Louis Seynaeve, zijn ‘schildknaap’ Vlieghe en de andere leden van het Eedverbond der Apostelen in het eerste deel van de roman cultiveren binnen de muren van een kostschool, geruststellend ver verwijderd van de echte wereld, echoën in het tweede deel in de historische realiteit en krijgen dan opeens een verontrustend gewelddadige, racistische en fascistische bijklank.³⁵

Op een dergelijke manier gelezen maakt zijn magnum opus perfect duidelijk waarin het bijzondere van de schrijver Claus is gelegen, namelijk in het feit dat hij sinds de voltooiing van zijn roman *De hondsdagen* de confrontatie met zijn ‘persoonlijke verleden’ is blijven aangaan om uiteindelijk enkele kwesties aan de orde te stellen die in het Vlaanderen van vandaag elke lezer aanbelangen: hoe heeft het om te beginnen kunnen gebeuren dat een jongen als Hugo Claus, gepokt en gemazeld in de katholieke Vlaamse beweging van de jaren dertig, ernstig in verleiding kwam om zijn leven te offeren in een strijd van Teutoonse heidenen om de wereldheerschappij? Hoe valt het te verklaren dat iemand die toentertijd op een veilige afstand van nationaalsocialistisch Duitsland opgroeide in het democratische België, zo ontstellend weinig weerstand ontwikkelde tegen Hitlers propaganda en zo snel zo fanatiek en radicaal kon worden? En welke patronen tekenen zich bij dit alles af?

Wie in *Het verdriet van België* een antwoord wil lezen op deze en soortgelijke vragen, benadert Claus niet langer als de autonome artiest die centraal staat in *Hugo Claus. De jonge jaren*. Hij zal bij uiteenlopende auteurs op zoek moeten gaan naar een alternatief theoretisch kader voor de Clausstudie: van psychoanalytisch geïnspireerde critici van het nationaalsocialisme als Klaus Theweleit tot specialisten in de hyperviriele retoriek van het fascisme als Barbara Spackman, en van elkaar overigens op menig punt tegensprekende traumatheoretici als Cathy Caruth en Joshua Pederson tot discoursanalytici als Alberto Mario Banti en David A. Gerstner, in wier opvatting

33 H. Claus, *Het verdriet van België* [...], p. 539.

34 H. Claus, *Het verdriet van België* [...], p. 543.

35 Zie [K. Humbeek], ‘Het verdriet van België – Hugo Claus (1983)’, in: [H. Brems e.a., eds.], *De canon. De 50 + 1 mooiste literaire werken uit de Nederlanden*, Gent-Antwerpen, 2015, pp. 383-385.

representaties van mannen en vrouwen en hun onderlinge relaties cruciaal zijn bij de constructie van collectieve, c.q. nationale identiteiten. Tegelijkertijd vergt een politieke lectuur van Claus, want daarover gaat het hier tenslotte, een verruimde intertekstualiteitsopvatting. Naast literaire, mythologische en antropologische geschriften zouden eveneens oorlogspropaganda, journalistieke teksten alsook bijvoorbeeld bioscoopfilms bij de kritische beschouwing van een boek als *Het verdriet van België* meegenomen kunnen worden. Op dat punt biedt een herijkte Clausstudie tal van mogelijkheden tot interdisciplinaire samenwerking, in de eerste plaats wellicht tussen literatuur- en geschiedwetenschappers.

Aanzetten tot de hier bedoelde alternatieve benadering van Claus zijn er in het verleden al wel geweest, maar ze zijn vooralsnog onderbelicht gebleven in de 'officiële' Clausstudie, vooral omdat de weerstanden tegen een tegelijkertijd sterk contextgerichte en discursieve benadering lange tijd erg groot waren. Men mag niet vergeten dat de Clausstudie academische legitimiteit heeft verworven binnen het klassiek-structuralistische paradigma en dat blijkt een stuk taaier te zijn dan pogingen om 'het anders te doen'. Voorts zou het ook wel eens zo kunnen zijn dat de nog altijd meest gezaghebbende stemmen in de Clausstudie geïnspireerd werden door bewondering voor de eerste Vlaamse schrijver die in hun ogen op voet van gelijkheid dialogueerde met klassieke modernisten als T.S. Eliot, William Faulkner en James Joyce. En veel minder met bijvoorbeeld Carlo Emilio Gadda of Natalia Ginzburg.

Natuurlijk is er ook in het geval van literatuurwetenschappers en historici niets mis met een grote bewondering voor Claus, een voortreffelijke studie als *Hugo Claus. De jonge jaren* bewijst dat. Zelf willen we trouwens voor niemand onderdoen in bewondering voor 'de Meester'. Wij kennen haast geen andere schrijver die zo scherp als Claus het ontleedmes heeft gezet in het discours van de totalitaire verleiding in het algemeen en van fascisme en nationaalsocialisme in het bijzonder. Maar misschien moet je om die verleiding zo goed te begrijpen eerst iets traumatisch hebben beleefd met echte messen en met politieke bewegingen die uit de bestaande, onvermijdelijk nooit helemaal zuivere, heldere en bevredigende wereld proberen weg te snijden wat niet in hun ideologisch bepaalde visie op die wereld past. Op de keper beschouwd heeft elke schrijver die er echt toe doet wel een of ander trauma te verwerken. Toch?

We gaan zien. Wij gaan zien.

De auteurs danken Ann Augustyn, Annelies Claus, Daan Dekker, Christine Van Pachtenbeke, Hilde Plancke, Valerie Rousseau, Pieter Jan Verstraete en het bibliotheekpersoneel van de Universiteit Antwerpen, Cegesoma (Brussel), de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience (Antwerpen) en het Letterenhuis (Antwerpen).